

Лукашенко Є.М.

Чинний націоналізм Дмитра Донцова

У статті з'ясовано суть чинного націоналізму, розкрито особливості тлумачення і розуміння чинного націоналізму Дмитром Донцовим та визначено його мету. Також детально проаналізовано шість вимог чинного націоналізму, що може сприяти їхньому переосмисленню українським суспільством у контексті викликів сьогодення.

Ключові слова: нація, націоналізм, ідеологія, світогляд, воля, романтизм, догматизм, фанатизм, раціоналізм, інтернаціоналізм, творче насильство, національна ідея.

способствовать их переосмыслению украинским обществом в контексте вызовов современности.

Ключевые слова: нация, национализм, идеология, мировоззрение, воля, романтизм, догматизм, фанатизм, рационализм, интернационализм, творческое насилие, национальная идея.

The article revealed the essence of current nationalism, the features of the interpretation and understanding of current nationalism Dontsov and defined its purpose. Also detailed analysis of six of the applicable nationalism that can contribute to their reconsideration of Ukrainian society in the context of the challenges of today.

Key words: nation, nationalism, ideology, philosophy, freedom, romanticism, dogmatism, fanaticism, rationalism, internationalism, creative violence, national idea.

УДК 32.01:329.17-051

Лукашенко Є.М.,
аспірант кафедри теорії
та історії політичної науки
Львівського національного університету
імені Івана Франка

В статье выявлена сущность действующего национализма, раскрыты особенности толкования и понимания действующего национализма Дмитрия Донцова, и определены его цели. Также подробно проанализированы шесть требований действующего национализма, что может

Дмитро Донцов – непересічна і надзвичайна особистість в історії України, в українській політиці і політології, публіцистиці та філософії. Трагедія українського народу і катастрофа української державності в ХХ столітті були і особистою трагедією Донцова. Незважаючи на важку долю і всі випробування, що випали на долю Донцова, він продовжував боротися до кінця свого життя. З-під його пера вийшли десятки творів, актуальність яких сьогодні така ж, як і під час життя Донцова.

Квінтесенцією боротьби та творчості Дмитра Донцова стало створення теорії українського інтегрального націоналізму, який сам Донцов називав чинним.

Мета статті – з'ясувати суть чинного націоналізму Дмитра Донцова, детально проаналізувати складові частини та визначити мету, що ставить Дмитро Донцов перед своїми послідовниками.

Цій проблематиці, на жаль, було присвячено досить мало робіт. Серед них, зокрема, назвемо праці Є. Маланюка [15], М. Сосновського [16], Г. Сварника [18; 19; 20], Б. Харахаша [21] та ін.

Дмитро Донцов збудував власний світогляд чинного націоналізму на шести складових принципах, які він сам називає вимогами. Першою вимогою є воля, як особистості, так і нації в цілому, до життя, до влади, до експансії. Вимога друга – це бажання і стремління до боротьби, усвідомлення її необхідності. Без боротьби, з погляду Донцова, неможливим є ні подвиги героїзму, ні активність життя, ні віра в життя, ні триумф жодної нової деї, що хоче змінити обличчя світу. Романтизм, догматизм та ілізюонізм як синтез двох попередніх понять – третя вимога чинного націоналізму Донцова. Четвертою вимогою є фанатизм і «аморальність» як логічний наслідок непримиренності та безкомпромісності, властивих фанатизму. Легкий синтез раціоналізму та інтернаціоналізму,

що робить ідею, за яку бореться нація, суспільно корисною та передовою для всіх або для багатьох народів світу, – п'ята вимога чинного націоналізму. І нарешті, шостою вимогою чинного націоналізму є творче насильство ініціативної активної меншості, що, підпорядковуючи собі націю, веде її до здобуття мети, яку вважає вірною, життєво необхідною, національним ідеалом. Розглянемо кожну з вимог детальніше:

Вимога перша і друга.

Воля, стверджує Донцов, є першоосною життя. Саме на волі, а не на розумі, на догмі, аксіомі, на правді, що не доведена, на пориві без доказу повинна бути основана Українська Національна Ідея. Інакше нація втратить життєздатність, не зможе утриматися на поверхні жорстокого життя, де панує закон сили, а не сила закону. Воля нації до життя є підставою всіх її свідомих та несвідомих стремлень, всіх ідей, що вона намагається здійснити. Розум – це тільки засіб для реалізації волі. Те, що задовільняє її бажання, перетворюючи їх у реальність.

Воля – це іраціональна здібність людської душі, що не вміщається в мову термінів та понять, її можливо тільки відчувати. Волю можна пережити, відчувати, але не пізнати. Головна прикмета волі – в тому, що вона є ціллю в собі, рухом, незалежним від об'єкту, хоча і намагається знайти його для себе. Воля подібна до новонародженої дитини, що активно рухається, кричить, тягнеться до першопізнання, хоча сама, насправді, ще не знає, чого хоче. Новонароджена дитина кричить, і її крик – це, власне, є той крик волі, іраціональної, безмотивної, але життєстверджуючої. Що, народившись, уже ні за що не погодиться на припинення життя.

Воля не втомлюється і не старіє. Воля – вічне стремління, вічний рух, що може задовільня-

тися тільки тимчасово, щоби знову рватися вперед. Стремління волі – іраціональні, абстрактні, вони – щастя саме в собі. Стремління волі подібні до голоду; задовільнивши своє бажання, вони невдовзі голодні знову. У цьому – людське щастя, в переході від бажання до його задоволення, а від нього – до нового бажання.

Бажаючим відчути, що є воля, Донцов радить читати поетів: Гете, Шіллера, Бареса, Гюйо, Лесю Українку. Саме поети найбільш гостро відчувають її.

Воля для Донцова – це жадаба життя, прага розростатися, змагатися, сліпий динамізм, що не має ні ім'я, ні постаті.

Донцов надає волі величезне соціальне значення, вважаючи, що вона є головним двигуном людських вчинків. Хоча у своїй суті іраціональна, а не раціональна сила. Спочатку виникають бажання і пристрасті, за якими приходять мотиви. Людський поступ відбувається відповідно до емоційних психологічних почуттів душі, а не відповідно до тих чи інших понять розуму. Головною рушійною силою поступу є дія пожадання, хоча вона і поєднується з пізнанням, але ніколи не ведеться ним. Донцов вважає інтелект другорядною засадою, підлеглою, витвором пізнішого походження. Воля ж до життя – це те, що неможливо нічим пояснити, а, навпаки, потрібно покласти в основу всякого пояснення як найреальніше у світі ядро дійсності. Вона не наслідок пізнання життя, не щось другорядне, а тільки і лише перше та безумовне. Людські вчинки тільки на перший погляд – результат далекоюсяжної обачності та свідомого осмислення, але насправді вони – справа сліпого стремління, тобто не підлягаючої пізнанню волі. Інтелект Донцов вважає не силою, а знаряддям, яким керують сили, що стоять над ним. Говорити, що розум управляє людиною, так само помилково, як і сказати, що нею управляють очі. Розум – це тільки очі, через які бажання бачать те, чим хочуть задовільнитися.

Єдина справжня сила людської душі – це бажання, які заповнили її. Події реального життя ніколи не є мотивом вчинків людини, якщо вони не змогли розбудити в ній бажання або ж огиди. Роздуми про щастя, насолоду, біль та його уникання не грають жодної ролі в процесі мотивації дій людини, якщо не викликають емоційного подразнення. Люди часто можуть діяти на шкоду собі, абсолютно свідомо нехтуючи власними інтересами, незважаючи на негативну оцінку власних дій власним розумом, задля задоволення і погашення волі своїх пожадливих емоцій і емоційних пожадань. Отже, розум підвладний волі, а не навпаки. Хоча терпіння дає добродійні наслідки, а насолода – шкідливі. Воля бажань часто веде людей до добровільної смерті.

Воля, що живе в громадському житті у формі емоцій та пожадань володіючих нацією повинна бути корисною для неї, інакше розкладення

і деградація такої нації буде неминучою. Як це буває там, де домінуючими мотивами поведінки людей стають задоволення і насолода лише власного егоїзму, навіть ціною шкоди загального блага співвітчизників.

Донцов розрізняє дві точки погляду на волю: біологічну та психологічну. Перша точка – це функція, друга – відчуття. Оскільки мета одиниці і природи – різні, то для природи важлива саме функція (живлення і репродукція), ціль же одиниці – відчуття, заспокоєння емоції. Хоча, звичайно, вони поєднані між собою. Одиниця, намагаючись досягнути свою мету, разом реалізовує і мету природи. З точки погляду природи відчуття є засобом для функції, а з точки погляду одиниці все навпаки: функція – засіб для відчуття. Задоволення, що отримує одиниця під час досягнення відчуття, байдуже природі, що дбає про виконання функції як основи життєздатності загалу.

Емоції одиниць стають величезною соціальною силою, динамічним двигуном суспільства, забезпечуючи його існування та розвиток. У соціальному житті емоції одиниць – джерело вчинків і подій, змінюючих обличчя нації.

Для Донцова воля – синонім бажання. Різні бажання: любов і ненависть, кохання і відраза, самолюбство і самоутвердження, гнів, лють, але і милосерддя та доброта – це засади, що оживлюють світ. Саме ж пожадання діяльності Донцов вважає наймогутнішим стимулом органічної і надорганічної еволюції. Тому збірна філософія одиниць, поєднаних у націю, повинна бути збудована не на відірваних засадах логіки, а виключно на волі до життя, без санкцій, виправдань, без мотивації. І цю волю нації до життя необхідно розвивати, плекати, холити та леліяти без обмежень, до безкінечності. І це зміцнення має бути першою і головною засадою національної ідеї.

Часто воля виявляється як героїзм. Герой або накидує свою волю оточенню, перемагає, або не приймає цього оточення, не дає йому зігнути свою волю, не хилиться перед ним і гине, але не визнає чужої волі над собою. Він шукає смерті, волюючи її, а не упокорення перед зненавидженим оточенням. Герой придумує для себе різні мотиви своїх героїчних вчинків, але ці мотиви не є їх джерелом. Цей елемент – чисто фізіологічне протиставлення свого суб'єктивного «Я», своєї волі об'єктивному, і бажання перемогти – л це останнє вміння кинути в обличчя зовнішньому світові своє «Ні». Це є абстрактна втіха повстати проти чужої волі, яка хоче себе нам нав'язати, упоєння цим «Ні», що хоче утримати непорушною незалежність нашого «Я», ставлячи її навіть понад насолоду життям, рефлекс бойового півня, який у присутності іншого ніби відчуває виклик усіх зовнішніх сил, їжиться, готовий до бою, щоби перемогти або померти. Це те фізіологічне та органічне «Ні», що зберігає

чистоту внутрішнього єства Героя. Світ належить тим, хто вміє сказати «Ні»!

У ще більш чистому вигляді (чим у насолоді ризиком і в героїзмі) виявляється воля в прагненні до влади, в нічому не прикрашеному, голому стремлінні до неї, в жадобі панування. Головне – жадоба влади, вважає Донцов. Бажання її походить від волі бути могутнім. Виявлення волі до влади – насолода розростання, вихід за власні межі. Щастя не полягає в спокої і поміркованості бажань, щастя – це безперервний ріст бажання від одного об'єкту до другого, здобуття одного предмету, за допомогою якого потім здобути наступний. Не в здобутті є щастя, а в здобуванні. Крім того, ніколи не можна собі забезпечити влади і засобів доброго життя, що є в дану хвилину, без стремління здобути їх ще більше.

«Здобути ще більше!» Ось формула волі, за Донцовим. І ця формула живе майже в кожному з нас, є суттю всіх наших бажань.

Суть життя – це посідати і панувати, боротьба за перевагу, за зріст і розширення, за могутність, бо жага могутності – це жага життя. Цей закон експансії, незважаючи на його численних противників, існував, існує та буде існувати. Та агресія, експансія, втручання у «сферу існування» інших, яка є підставою волі до влади, тобто волі до життя, має своєю кінцевою передумовою боротьбу. Змагання для змагання і заради змагання. Боротьба взагалі та війна як її форма зокрема.

Для Донцова світ є, перш за все, світом волі та уяви, природні сили в неорганічному світі, і різні роди в органічному мусять перебувати в стані сталої конкуренції, що може переростати в боротьбу. Сили природи й органічні форми сперечаються за матерію, в якій вони себе хочуть виявити. Ворогування неминуче, бо кожна воля існує для себе, як відмінна і протилежна іншим силам. Тому особа зокрема та нація в цілому, що відкидає експансію, знаходиться в стані упадку. Ідеал досягається лише там, де конкуренція і боротьба є догмою.

Усі великі реформатори були експансивні, боролися, часто жорстоко, заради утвердження своїх ідей, а з ними і волі власного «Я», протиставленого волі чужих «Я».

Воля війни між націями вічна. Війна є вічна. Історія це підтверджує. Всі поодинокі історії націй і держав підтверджують це, вважає Донцов. Шлях до гармонії пролягає через боротьбу, що урівноважує сили.

«Зміцнювати волю нації до життя, до влади, до експансії означив я як першу підставу націоналізму, який тут протиставляю драгоманівщині. Другою такою підставою національної ідеї здорової нації повинно бути те стремління до боротьби, та свідомість їх кінченості, без якої неможливі ні вчинки героїзму, ні інтенсивне життя, ні віра в нього, ані триумф жадної нової ідеї, що хоче змінити обличчя

світу. Першу із цих підстав протиставляю тому духовому «кастратству», яке виключало волюнтаристичний чинник із міжнародного життя, вірячи сліпо у творчу силу інтелекту. Другу протиставляю засадничому пацифізму нашого провансальства, яке вірило у вічний мир Ліги націй» [7, с. 164], – робить остаточний висновок Дмитро Донцов.

Вимога третя.

Дмитро Донцов вважає, що кожна велика, отже й наша, національна ідея, що хоче перемогти, не може обійтися без цієї прикмети. В основі людського життя лежить гін, безперервний змагальний рух, що за всіх змін залишається незмінним. Але щоб вирватися наверх, створити свій світ, необхідно, щоби цей гін сам себе усвідомив, щоб став ясною романтичною ідеєю. З вірою, що те, що вона стверджує, – єдина правда, та інших правд немає і бути не може. І що щастя світу залежить від того, щоб проголошене нею було здійснене.

Романтизм – це дух апостольства, бо всі апостоли – романтики. Віра у свою «вічну» правду, готовність пожертвувати заради неї всім – це головна прикмета романтичної (або теологічної) доктрини, якою є всяка велика доктрина. Під цими доктринами Донцов розуміє такі відірвані від потреб сьогодення ідеї, як «слава», «рідний край», «благо наступних поколінь», які накладаються масі та протиставляються її теперішнім інтересам. Це ті ідеї, які – як інтереси «загального» – протиставляються інтересам «поодинокого»: одиниці, їх механічній сумі, даному поколінню, її матеріальному добробуту, мирові і «благоденствію» і т.п.

«Романтик» не вважає ці «поодинокості» за щось самостійне, а лише за тимчасові явища, за якими криється «незалежна єдність», їх серцевина і душа. Антиромантик, навпаки, бере світ таким, яким він є сьогодні, зараз, у дану хвилину, не входячи в «суть речі», беручи те, що стається, як лише поодиноке, тобто відповідно до його позбавленої всякого значення випадковості.

Для Донцова романтизм – це почуття приналежності одиниці до «цілого», яка в ім'я ідеалу «цілого» бореться з ворожим і шкідливим для нього, без огляду на те, що від цього може постраждати сама. Безкорисність і жертвенність – риси всякої романтичної ідеології.

Група має свою персоніфіковану реальність, її явища – надособовий характер, а ідея, що тримає групу разом, має своє надіндивідуальне життя, підносячись як над просторовим віддаленням одиниць, так і над віддаленням часовим поколінь.

Для романтика важливішою від добробуту є національна місія, від миру – боротьба за неї, від інтересів данного покоління – тривалі інтереси нації, від щастя одиниці – процвітання спільноти, держави. Романтичний дух – це готовність віддати своє життя для ідеї, до якої не прив'язується

жодного особистого інтересу. Цей «ідеалізм», ця «релігійність», ця «теологія» – це той «романтичний дух», що ставить вічне над сьогodнішнім; цінності, які нам нічого не приносять сьогodні, над «намацальними інтересами»; підпорядковування інтересів «мене», «тебе», «нас» – ідеї великого цілого, яке в релігійному житті зветься Церквою, в етичному – моральними засадами, в політично організованих суспільствах – нацією або державою, як поняттям, відірваним від кожночасної суми живучих одиниць, що говорять однією мовою або заселяють спільну територію.

Донцов вважає, що кожна велика любов стоїть понад милосердям до одиниць, бо для неї важливе щастя більшості, заради якого, хоча і на жаль, доводиться жертвувати щастям одиниць або ж щастям сучасного покоління. Великі рухи перемагають тільки тому, що думають про вічне. Саме такий характер романтичної, релігійної ідеї як ідеї загальної, що ставить себе понад усе «окреме» і «поодиноке», яка, коли виявляється в національному житті, ставить велич і потугу загалу понад щастя і добробут одиниці, класу, даного покоління, його спокою, миру; ставить націю як цілість із «мертвих, живих і ненароджених» над даним поколінням; «дальних» над «ближніми», «речі і марева» над «намацальними» інтересами, максимум над мінімум, «абстрактні» вартості над «конкретні», безмотивну волю життя і влади над всякими «чому» і «для чого», позиченими з лексики чесного міщанина, що дбає лише про «потребу часу».

Донцов стверджує, що головними підставами всякої революційної ідеї, отже і національної, є: перша – волонтаризм (антиінтелектуалізм), друга – войовничість (антипацифізм), третя – романтизм. І ні одна велика ідея, що сперечається з іншими за панування, не залишиться живою, коли вона не перейнята духом романтики. Усі великі доктрини просякнуті духом романтики.

Інший важливий аспект, на якому наголошує Донцов, – це догматизм, безсанкціональність. Переможні доктрини завжди з'являються в супроводі категоричного наказу, передбачаючого безоглядний послух. Вони приймаються масою як догми віри або відкидаються, вважаються за абсолютні правди або абсолютні помилки. Бог або мамона, і третього не дано! Такий характер цих доктрин, і лише такі доктрини знаходять послух у масах, тобто доктрини, сполучені з амотивними почуваннями, прості й категоричні. Історія твориться почуваннями, інстинктами, пожаданнями та інтересами, які стараються мотивувати розумом свою діяльність. Історія не є історія розуму, лише пристрастей, вона знає тільки нелогічні вчинки. Людська маса більше піддається емоційним зворушенням, а не холодній логіці розуму. Маса мало думає, але чим менше думає, тим більше пере-

повнюється емоціями і пристрастями. Догматизм маси повинен мати релігійний характер, тому що боги, герої і догми здобувають визнання, не будучи предметом дискусії. Якщо ж вони стають цим предметом, то втрачають свою силу. На раціональній логіці збудовані всі форми нашого знання, а саме точні науки. Але почуттями, емоціями і містичною інтуїцією будуються наші вірування, тобто чинники поведінки одиниці та народів. Догми володіють нашими надіями, які вони породжують. Та триумфують, незважаючи на свою нелогічність.

Донцов вважає фактом, що юрба «переко-нується» лише ідеями, яких сама собі не ясно усвідомлює, не розуміє, але тим краще відчуває. Догматизм таких переконань полягає в тому, що вони – абсолютні, без санкцій. Догми добрі не тому, що їх плоди добрі, а тому плоди добрі, що догми є добрі.

Романтичні ідеї, що ставлять «загальне», «ідеал» понад особисті інтереси, з релігійною абсолютною вірою в них, дуже часто з'являються в історії у формі так званих «ілюзій», «легенд», «міфів». Ілюзія, міраж, марево, Fata Morgana відігравали в історії роль важливішу, чим дійсність. Ірреальне мало перевагу над реальним. На фантазіях та ілюзіях нації спочиває могутність їх держав. До них потрібно взивати, коли необхідно підняти маси. Усі важливі історичні події, повстання буддизму, християнства, ісламу, реформації, революції соціалізму повставали як безпосередні наслідки сильних впливів на фантазію мас. Більшість великих подій минулого здійснювалися під впливом фантомів. Історія для Донцова – немовби череда зусиль народів створити собі фантоми або зруйнувати їх. Політика – це боротьба фантомів. Стара цивілізація, як і нова, шукала красиве далеко частіше, чим корисне. Вона спочатку навчилася робити статуї, ікони і храми, а не залізниці та електричні лампи. Люди швидше жили для ідеї, а не для матерії. Донцов, вивчаючи історію, приходив до переконання, що першочергове значення в історії мали ідеї. Для них люди живуть, заради них вмирають.

Форма, яку найчастіше в людській історії приймає ілюзія, – це легенда «останнього бою». Те, що може спочатку здатися катастрофою, насправді є народженням нового і кращого. Ідеї, доступні масі, лише перекладені в короткі, прості та легко зрозумілі правила, що викликають образи. Однією з таких образових ілюзій є легенда «останнього бою», що забезпечить перемогу добра над злом. Віруючі католики уявляють собі історію церкви як ряд битв між Сатаною і церковною ієрархією, підтримуваною Христом. «Останній бій» закінчиться їх перемогою.

Жодний революційний рух неможливий, допоки немає легенди, ілюзії, прийнятої масою. Уява, що захоплюється образами легенди-ілюзії, є рушійною силою, що піднімає до руху і боротьби за них

маси до кінця, до «останнього бою» і повної перемоги. Надії-марева є підставою всякого ідеалізму.

Як висновок Донцов пише: «... я говорив про «романтичний» характер великих революційних ідей і про їх «релігійний», догматичний характер. «Ілюзіонізм» є синтезою обох: він протиставляє «змісловому» – іраціональне, надзмісловне, конкретному – невидиме і незнане, і це «теологічне» в нім; і він протиставляє доказам – голу афірмацію, і це «догматичне» в нім. І первень чуттєвий «ілюзіонізму» (він не дискутує), і його первень інтелектуальний (що хоче здійснити ідею неіснуючу і принципіально протилежну конкретній) – умотивують його войовничість, антипацифізм. Як такий, «ілюзіонізм» входить складовою частиною (разом із «релігійністю») до згаданої третьої підстави всякої, отже і національної, революційної ідеї – романтизму.» [7, с. 173]

Вимога четверта.

Великі ідеї, що хочуть заволодіти світом, без емоцій і почуттів, що повинні супроводжувати їх, ніколи не мають експансивної пориваючої сили. Ідеї діють тільки тоді, коли перетворюються в почуття; коли стають складовою частиною вдачі людини, перейнятої ідеєю. Ідея й емоція, поєднуючись, діють на особу як природні інстинкти, керуючи її поведінкою. Без емоційного наповнення ідея є нежиттєздатною. Ідея – сильна, коли в неї просто віряться. Бо в політиці, стверджує Дмитро Донцов, так само як і в релігії, успіх на боці того, хто вірує, а не того, хто сумнівається.

Суспільні перевороти робляться швидше через переоцінку вартостей, ніж через зміну законів і кодексів, через вибухи почуттів швидше, ніж через логічні умовиводи. Нація стає сильною, коли впадає в лють, якщо ж народ не в гніві, то навіть найменша дія для нього важка і неможлива. Ідея без відчуття втрачає силу.

Вартовий, щоби захистити своїх, повинен бути філософічно налаштований, і цей філософічний настрій полягає в тому, що він, тобто вартовий, впадає в лють при вигляді ворога. Навіть якщо раніше вартовий не знав особисто від нього нічого злого. Але перед своїм, мов пес, махає привітно хвостом, хоча б навіть він не бачив від нього нічого доброго для себе. Таку поведінку вартового Донцов називає «філософічним Ні», що є безмотивним притяганням або відштовхуванням, істотною прикметою нашої волі, без яких мертва будь-яка ідея.

Переконання розуму, прийняття їм якоїсь думки ніколи не дає рушійної сили ідеї, без почуття. Вмирають за погляди, але не за розумові висновки, за те, в що віряться, але не за те, про що знається. Зникнення жодної системи чи режиму неможливе без існування палкого бажання бунту в їх противників. Усе велике в історії зроблено людськими пристрастями. Почуття, що штовхає до бунту, якоюсь мірою є самолюбством. Погано, коли його

багато, ще гірше, коли його невідосталь. Низька самооцінка породжує два лиха: хто не захищає своїх прав, сам стягає на себе агресію і провокує самолюбство в інших; хто не виправдано недовіряє самому собі, той не відважиться взяти те, чим міг би володіти по праву. Те саме можна сказати і про патріотизм. Деякі нації це почуття робить зарозумілими й агресивними, але коли цієї агресії замало, то немає потрібної сили для нагадування про дотримання своїх прав, які тоді топчуться іншими націями. Якщо нація втрачає у своєму характері агресивність, то з нею зникає і запал до захисту своїх прав. Неможливо захистити себе, не завдавши шкоди нападаючому.

Природа та історія, стверджує Донцов, не знають націй агресивних і неагресивних, тільки нації сильні і слабкі. Нації сильні визволяються, коли вони поневолені, і розширюються за рахунок слабших, коли вільні; нації слабкі або відважуються тільки на спазматичний бунт, коли вони поневолені, або роздаровують своїм національним меншинам «національні», «культурні» та всілякі інші автономії та права, коли вільні. Після чого самі залишаються ні з чим.

Неважливо, агресивна нація чи ні, або ідея агресивна чи ні. Важливо, чи ідея поєднана з відповідним почуттям, з абстрактною волею жити і рости, чи, навпаки, ця ідея є розумовою абстракцією, що хоче заглушити почуття. У першому випадку така ідея перемаже, в другому – помре. Ці почуття є пафосом, силою, що живе в людських серцях. Пафос подібний до пристрасті, але, на відміну від неї, позбавлений присмаків низького і самолюбного. Без нього, тобто без пафосу, не може вижити жодна ідея, особливо національна. У носіїв великих ідей пафос трансформується у фанатизм. Та стає постійним природним станом душі всіх визначних діячів і реформаторів, учасників великих епох, що втілюють великі ідеї, змінюючи хід історії.

Фанатизм має релігійний характер. Віруючий дивиться на свою правду як на для всіх зобов'язуючу. Він фанатично не визнає і відкидає все, що протиставляється його єдиноправильній вірі. Фанатик вважає лише свою правду істинною, тому вона має бути прийнята іншими. Звідси його агресивність і нетерпимість до інших поглядів. Тверда віра в гасла, що він проголошує, як істинну і обов'язкову для всіх правду, любов до ідеї, яку він хоче реалізувати, ненависть до всього, що перешкоджає її здійсненню, – ось ознаки справжнього революціонера. Ось чому любов і ненависть ідуть в парі, як два взаємодоповнюючі почуття в кожного прихильника великої ідеї. Чуттєві ідеї фанатиків не знають слова «толерантність», бо суперечка про догмати віри вирішується не полюбовним компромісом, а кров'ю єретиків.

Натовп ніколи не сумнівається щодо правдивого й фальшивого, а оскільки свідомий своєї сили, то не потребує також і толерантності. Кожен

засновник якоїсь релігійної або політичної віри зміг її збудувати тільки тому, що зміг викликати в масах почуття фанатизму; тільки тому, що навчив їх віддавати своє життя за свій ідол, ідеал, і нищити за нього чужий. Всяка нова ідея – нетолерантна. Революції, Варфоломієва ніч, релігійні війни за Гроб Господень, інквізиція, громадянські війни та часи терору – все це явища того самого роду, спричинені масами, охопленими тими релігійними почуттями, які невблаганно вели до знищення вогнем і мечем усіх, хто впирався запануванню нової віри. Свята інквізиція – це дія людей, цілковито переконаних у правдивості своєї правди. Усі великі події в історії – наслідок фанатичних ідей.

Фанатиком був король Франсуа I, француз, який говорив, що коли б його права рука впала в ересь, він відрубав би її, та який спонукав Карла V вигнати всіх маврів з Іспанії. Фанатиком був Тарас Бульба, що вбив рідного сина за зраду і перехід на сторону поляків. Непримиренність проти чужих богів – суттєва прикмета всіх великих ідей та їх пророків. Фанатизм – це захоплення абстрактним, думкою, ідеєю, що заперечує існуючий стан речей. Суттю фанатизму є те, що він одночасно руйнуючий і творчий, бо виріс із нової «релігійної» ідеї, яка зможе жити лише убивши стару, зайнявши її місце. Він збудований на запереченні, на протиставленні, бо він є засадою життя, а все, що відразу знеемоцієне і безчуттєве, є і залишиться без життя.

До емоційності і фанатизму великих ідей, які володіють масами, необхідно додати ще одну їх прикмету – «аморальність». Це не є, звичайно, аморальністю в етичному сенсі. Навпаки, ступінь етичної напруженості тих ідей та їх прихильників є надзвичайно високою, а підпорядкування особистого загальному, часто жорстким моральним вимогам тут суворе і тверде як ніде. Під «аморальністю» Донцов розуміє їх, тобто ідеї, суперечність із буденною мораллю українського провансальства, яке етичність чи неетичність великої ідеї або руху оцінює з точки погляду політично бездоганного міщанина; який до загальнонаціональних, взагалі громадських справ підходить із міркою своїх приватних вигід, турбот та інтересів. Із цього погляду «самоотверженого малоросса», або «*rosciwego rusina*», ці ідеї та рухи дійсно «аморальні». Мораль Донцова і мораль українського провансальства входять між собою в глибокий етично-психологічний конфлікт, протиріччя та взаємовиключають одна одну. З погляду моралі Донцова зле – то боягузливе. Гідний погорди здається їй, хто все ліниво журиться, зітхає, нарікає, жаліється. З точки погляду цієї моралі необхідно відчувати ненависть до ворога, навіть коли він особисто вам нічого злого не зробив, із цієї точки погляду треба розтоптати єхидну, навіть коли вона не свідомо, що шкодить. Напняття всіх сил душі, всіх життєвих енергій є для Донцова чеснотою; «ні гарячі,

ні холодні» (яких відкидає і Бог), які б «етичні» не були би, гідні осуду. Для Донцова бажані сильні, у вірі чи в безвір'ї, в любові чи в ненависті, тоді вони на першому місці, коли «навертаються» – радість за них більша, чим за десять праведників. Донцов любить натури твердих, на чому би вони не стояли. До таких «твердих» зачисляє він і Шевченка, хоч батько його, прочуваючи цю його «твердість», сам ще сумнівався, на чому він стане: чи вийде з нього щось дуже добре чи велике ледащо.

Ця «твердість» – це «залізни чесноти» і «залізни пороки», сила в добрі і в злі. Мораль Донцова вважає добрим все, що життя робить потужнішим, а неетичним – все, що ослаблює його розмах і силу. Життя для Донцова – це стале зривання тягlostі, це боротьба, і тому моральними є всі прикмети, які збільшують здатність до боротьби. Це мораль – коли ми говоримо «так» життю навіть у його найважчих проблемах, коли це життя, жертвуючи своїми кращими одиницями, радіє із своєї невичерпності. Це мораль, що ненавидить «добрих людей», які тому добрі, бо не настільки ще сильні, щоб стати злими; яка протестує проти «людяності», що зневірює людину в собі та відбирає бажання власновільно здобути своє місце під сонцем; яка знає у своїй етиці дві домінанти – зміцнення життєвого інстинкту та його ослаблення. Мораль Донцова відкидає ту «людяність», що забороняє шкодити іншим, навіть якщо це єдина можливість врятувати себе від них.

Ідеалом для Донцова є «тверда» людина. Для кожного твердого чоловіка властиво разом носити в собі любов і ненависть, вдячність і помсту, доброту і гнів. Мріяти про терни та квіти нових шляхів, жити не тільки в минулому і тепер, але і в майбутті, у вічності, дивиться на всі питання так званої «моралі» з точки погляду цієї вічності, дбаючи, перш за все, про ідеал, а вже потім про хліб насущний. Донцов вважає, що до носіїв «вічних» ідей та самих великих ідей необхідно підходити з іншою моральною міркою.

Добре є все, що зміцнює силу, здібності й повноту життя даної особи, зле – що їх ослаблює. Саме в цьому ідеалістична моральність Донцова відрізняється від матеріалістичної і хуторянсько-універсальної моральності українського провансальства. Для нього, на відміну від Донцова, пізнання було матір'ю моралі. Донцов вважає, що душа не є щось, що пізнає, а лише щось, що хоче. Боротьбі за виживання чуже моральне поняття справедливості. Коли звір гризе свою жертву, йому не потрібні санкції моралі, тому що або він, забравши життя в жертви, продовжує своє, або, зберігаючи їй, припиняє власне. Із цієї точки погляду отримують моральне виправдання і, здавалося би, злі, на перший погляд, вчинки, та осуджуються добрі з точки погляду вселюдської етики та всезагальної любові.

Не маючи жодної спільної санкції, крім себе самої, не має мораль над собою спільних засад. Конфлікти різних ідей та інтересів ніколи не можна вирішити їх погодженням, жодні моральні принципи не зможуть утримати сильнішого взяти в слабшого своє. Також мораль не пізнається з досвіду, але є відразу, з приходом до цього світу.

Природа наділила нас бажаннями, задоволення і біль – це лише вигадка природи для досягнення своєї мети. Бажання в людській душі – це лише зменшена копія гromу і блискавки в атмосфері. Донцов вважає, що брудні не наші інстинкти і пристрасті, але їх спотворення через купівлю і продаж того, що не повинно ставитися на торг. Насолода й біль мають своє походження не в природі речей, а в ставленні людини до них. Проте ніяка річ не є добра або зла лише відповідно до того, як вона впливає на людину.

Донцов вважає добрими ті моральні ідеї, які йдуть на користь у конкурентній боротьбі за існування, що йде поміж націями, соціальними групами або між групою та її природним оточенням; добре – те, що на користь роду, зло – на його некористь. Кожна велика національна ідея – непримирна, безкомпромісова, фанатична і «аморальна», за свої догми бере лише те, що в інтересі нації, і саме це, а ніщо інше, дає їй вибухову силу в історії.

Вимога п'ята.

В історії перемагають тільки ідеї романтичного, релігійного характеру, ідеї агресивні, емоціональні та фанатичні. Саме під впливом цих ідей відбувалися всі хрестоносні походи, визволення Франції від англійської столітньої інвазії за Жанни д'Арк і багато інших. Рушійною силою всякого чину є почуття. Всі великі історичні рухи були спричинені сильними почуттями. І ті особистості, почуття яких були найбільш несамовиті, мали найбільший вплив на стан і характер суспільства. Лише інтелектуальних аргументів завжди недостатньо для опанування натовпу. Величезним успіхом релігійні реформи завдячують переважно іраціональній силі їх чуттєвої природи, але ніколи – інтелектуальній. Не лише світ керується пристрастями, а не інтелектом, але й провідники, щоб заслужити цей статус, повинні бути ентузіастами і фанатиками. Історія свідчить, що під впливом фанатичних ідеологів засновувалися великі імперії, здвигалися церкви, мечеті та собори, змінювалася земна поверхня. Тільки фанатики засновують релігії і держави, вважає Дмитро Донцов. Їм це вдавалося, бо вони, свідомо чи несвідомо, втілювали в собі ідеали своєї нації, свого покоління і свого часу, бо націю можна повести за собою, тільки здійснюючи її сни і мрії, бо, врешті-решт, ідеї керують світом. Щоб ці ідеї втілювалися, мусять вони мати до своїх послуг мрійників і сновид. В ім'я примарних фантазій перетворювався світ, гинули культури, нові повставали

натомість. Ілюзії були найважливішим чинником в історії. Ілюзії покликали до життя піраміди, море крові проллято задля здобуття однієї однісінкової домовини та для побудови світлого комуністичного майбуття. Ілюзії звершують революції, засновують та руйнують держави. Донцов стверджує, що успіх – на стороні тих націй, що мають найсильніші пристрасті власних ілюзій. Безхарактерність нації, занепад чуттєвої сторони її вдачі, гіпертрофія розумовості – джерело деградації й упадку нації. Інтелект, стверджує Донцов, – безхарактерний. Не тому, що він поганій, а тому, що критичний і не має твердої односторонності та прив'язаності. Інтелект – скептик, тому не шанує догм.

Зусилля фанатиків винагороджує історія. Їх твори лежать в основі людського поступу, який тільки їм завдячує, що це слово не є порожнім поняттям. Невірно, вважає Донцов, стверджувати, що жадоба панування відмінна від іншого роду бажань, що вона неприродна. Зусилля, направлені на задоволення цього бажання, привели до найбільш ефективних поступів у суспільному розвитку. Саме впливові цієї жадоби панування завдячують своїм існуванням великі нації. Підпорядкування великих просторів і великих мас людей під вплив однієї регулюючої сили також завдячує їй. Великі амбіції, віра великих народів у своє месіанство, їх жадоба панування, чуттєвість їх психіки, стремління до росту, поширення й експансії привело до притягнення цілих континентів до європейської культури. Боротьба за існування посилена жадобою панування, корисна для всього суспільства своєю динамічною активністю. Коли піонер прорубує нову дорогу в лісі, він прагне задовільнити свої особисті потреби, але плодами його праці користуються незабаром й інші. Христофор Колумб відкривав Америку тільки для себе, але його відкриттям скористалися мільйони інших. Досягнення зусиль одиниці спочатку служать їй одній, але з часом вони стають першими кроками нових цивілізацій. Бо ці зусилля творять ті таємні прикмети людської вдачі, які забезпечують безстанний поступ у світі. Переслідування одиницями їх мети одночасно приводить до мети природи, бо бажання одиниць пристосовані до потреб природи. Природа таким чином досягає своєї мети, що вона прищеплює одиницям певні бажання, завдяки яким їм здається добром для себе те, що в дійсності є добро для роду. Поступ, джерелом якого є ці бажання, часто оплачується жертвами. «Але чи можливий поступ без жертв, і чи потрібний такий поступ без жертв?» – риторично запитує Донцов [7, с. 184]. Заперечувати потребу цього поступу та його шляхів – ніколи нічого не змінити на краще. Жадоба панування одиниць і поступ є взаємозалежні

Історія, як і природа, не знає рівності. Хто хоче забезпечити собі місце під сонцем, мусить боротися за це. Кожна нація має право на існування і самовизначення, але далеко не кожна може

скористатися ним без боротьби. У цьому – суть і глибше значення зв'язку між поступом і правом на нього. Бути перейнятим великою ідеєю і фанатизмом до її втілення – це ще не забезпечує перемоги, потрібно мати геній її справді здійснити!

Правда, вважає Донцов, що ні одна не перемагала ідея, яка не носила прикмет «романтичної» доктрини, яка не мала для свого втілення фанатиків, але також не перемагала й та ідея, що не просувала людство в його розвитку хоча би на один крок уперед. Бо так само, як не може утриматися в житті й пануванні клас, що перестав бути суспільно корисним, так само не може утримати пануючого становища у світі нація, що не є корисною своїм пануванням для людства. У світі панують ті нації, що змогли виробити для себе та інших легкий синтез між раціоналізмом та інтернаціоналізмом. Римська і Британська імперії зробили найбільший внесок в інтернаціоналізацію світу. Після них новому світовому лідерові США залишається тільки глобалізація, як бліда тень імперіалізму.

У кожній речі є зворотній бік. Бажання свободи – це тільки зворотній бік іншого бажання, так само універсального і непереборного – бажання правити іншими людьми. Донцов докоряє не націям-поневолювачам, але націям-невільникам, що дозволяють правити собою. Нації мирні та добрі, але не здатні відповісти агресією на агресію, марно сподіваються, що їх не потурбують в їх же домі, а то і виселять з нього.

Домінують та перемагають не моральні нації у винагороду за свої моральність та терпіння, і гинуть так само вони не через несправедливість і неморальність до тих, ким правлять, а тому, що перестають виконувати соціально корисну функцію. Допоки вони її виконують, їм сходять з рук їх насильство та привілеї, але якщо ні – вони валяться і гинуть. Московське самодержавство впало не через свої насильство та злочини, а тільки тому, що його організація не змогла вберегти великої імперії ні від ударів зі Сходу (Японія), ні від ударів із Заходу (Німеччина і Австрія). З'ясування цього перетворило привілеї пануючого класу в злочини, самодержавство не втрималося і впало. Французький феодалізм впав тому, що ця система вже не приносила жодних позитивних наслідків. Пануючий клас не виконував більше своїх функцій, але хотів далі володіти своїми привілеями, використовуючи владу виключно у своїх приватних інтересах. Саме цьому, а не «привілеям», «здирствам» і «неморальності», французький феодалізм «завдячує» виникненню революції, що знищила його.

Так само і в міжнародному житті. Імперіалізм – це не тільки насильство і здирство, але одночасно виконання громадських справ, у громадських інтересах, організація всіх сфер життя. Народи – різні. Є такі, що вміють правити собою

та іншими, і є народи, що цього не вміють. Всякий поступ базується на нерівності та бажанні перевершити інших, стати кращим. Хто не має відваги стати рівним вищим, той і не має змоги стати рівноправним, незалежним! Природа не знає гуманності й справедливості, вона знає тільки заслуги. Коли селянин не орав і не сів, природа не пожаліє його. Хто не сів, той і не жатиме! Коли рибалка не закидує сіті в море, природа не подарує йому риби. Хто не ловив, той і не впіймав! Природа дає тільки в пропорції до зусиль. І в суспільному житті панує той самий закон природи, тому ні одна нація не дістане в подарунок жнив від «справедливої» природи, якщо вона не сіяла; ні одна не отримає свободи, якщо не боротиметься за неї.

Історія стверджує, переконаний Донцов, що панувати могли тільки нації, надихнуті великим пафосом («теологічною» ідеєю), великим фанатизмом, який є неминучою складовою частиною кожної ідеї, що дивиться в майбутнє. Але й навпаки, нації та ідеї, які хочуть грати домінуючу роль в історії, повинні своєю волею і здібностями просувати поступ вперед, працювати для прогресу. Всяка велика ідея повинна бути не тільки фанатичною, безкомпромісною, але й служити інтересам поступу, тобто як право сильних націй організувати людей і народи для зміцнення існуючої культури і цивілізації. Ідея, що не відповідає переліченим вимогам, неминуче ослабне і загине. Як загинули іспанська та магометанська, що, крім фанатизму, романтизму, все ж не мали суспільно корисних компонентів для інших. Нація, що дбає виключно про власну користь, не може відігравати загальносвітової ролі.

Вимога шоста.

В історії людства майже все, що було створено, – створено насильством, через насильство або завдяки йому. Насильство і війна – це були методи, якими йшли всі вибрані та панівні нації, направляючи хід людської цивілізації. Ізраїльтяни були єгипетськими рабами правом мечи останніх та правом власного мечи посіли землю обітовану. Насильство взяв собі за основу внутрішньонаціональної класової боротьби комунізм. Насильство не є злом саме в собі, але тільки від того, хто і проти кого його використовує, насильство набуває ознак зла або добра. Ніхто не назве злом насильство мисливця над ланню чи рибалки над фореллю, за винятком вегетаріанців. Але навіть вони не назвуть злом насильство батьків над дитиною, бо хто стримує різку свою на дитину свою, не береже її. Адже випоровши, від багатьох бідотворних вчинків врятує. «Не стримуй напучування юнака. Коли різкою виб'єш його, не помре: ти різкою виб'єш його, і душу його від шеолу врятуєш» [2; Книга приповістей соломонових 23:13,14], – стверджує Соломон, цар Ізраїля. Тому, вважає Донцов, нація або ідея, яка прагне розірвати залізні пута інди-

відуалізації; яка дбає не про сьогодні, але про вічне, – повинна визнати величезну роль у житті націй насильства. Без нього не усунути ні старого регресивного, без нього не розчистити площі до будови нового прогресивного. Інакше й не могло бути, бо коли історія є боротьбою за панування й владу, за взяття в посідання, – то творче насильство повинно відігравати величезну роль у цьому процесі.

Боротьба різних релігій і конфесій, ідей і доктрин, націй та класів є неминучим, але оздоровлюючим фактором поступу людства. Нація без віри у свою місію неминуче zdeградує та загине. Але невід'ємною стороною віри є бажання проповідувати її для всіх, тобто повернути до неї інших, що так чи інакше, в тій чи іншій формі веде до насильства. Кожна Церква (релігійна чи політична) починає з того, що підпадає під гоніння тих, хто вже править та розділяє, і, щоб вижити, вона повинна пройти через стадію розвитку, що Донцов називає мілітаризація. Тільки таким способом перемагає будь-яка нова ідея. Насильство – це те, що може бути, але може і не бути. Агресія, через яку нова ідея приходить до життя, не є випадковою, вона іманентна кожній «теологічній», релігійній або національній ідеї, що прагне зайняти на якійсь території або у свідомості якоїсь маси місце ідеї, їй ворожої. Маври та іспанці, варвари і Рим, Рим і Карфаген, Іспанія і Британія з Нідерландами, Османська імперія і Болгарія з Грецією, Ізраїль і араби, Китай і Японія, СРСР і США – цей перелік можна продовжувати довго.

Нове завжди є злим для старого, тому що хоче зайняти його місце, відбираючи цим його право на життя собі. Витіснення старого новим є насильством, але насильством творчим, насильством розвитку і будівництва. Щоби збудувати новий кращий дім, потрібно знести старий, звільнити місце для нового. Такий же шлях кожної нової ідеї, яка протиставляє себе старій. Коли дві ідеї протирічять одна одній, їх взаємовиключення і протистояння без елементу творчого насильства вирішенням не буде. Чи переможе нове старе, залежить від того, хто стане носієм і пропагандистом нової ідеї, від того, хто зможе довести всім, що нова ідея насправді краща.

Виникає питання: хто втілює в життя нові ідеї? Провансальці, соціалісти та демократи стверджують, що тільки народ! Донцов же категорично заперечує їм – ніколи народ! Народ до всякої ідеї ставиться байдуже, він – чинник пасивний, той, що приймає. Чинником активним, тим, що несе нову ідею, тим, де ця ідея народжується, є активна, або ініціативна меншість. У різні часи і серед різних народів своя активна меншість. Це класово свідомий пролетаріат (на противагу до переважаючої маси «несвідомого»), національно свідомі інтелігенція, аристократія, правляча кліка, армійський

генералітет, тирані та їх посібники, проте суть цієї меншості та її роль в усіх суспільствах та сама. Це група, яка формує нову, незрозумілу для «неусвідомленої» маси ідею, робить її доступною цій масі і, нарешті, мобілізує «народ» для боротьби за цю ідею.

Кожна велика нація спочатку була ідеєю маленької групи людей. Подібно як людина спочатку є лише однією клітиною, але зростаючи, вона уже складається з мільйонів клітин. Єгипетська, вавилонська, індійська, китайська, європейська, американська, ісламська та, нарешті, єврейська культури витворили себе з невеличкого числа релігійно та національно переконаних романтичних фанатиків. Будь-якою країною, без винятку, завжди править меншість. Будь-яке суспільство завжди розділене на меншість – провідників, та більшість – ведених. Донцов вважає, що коли б якась держава одного дня раптом втратила весь свій уряд, то це би привело до анархії та безпорядків, і тільки меншість намагалася би ліквідувати їх та відновити уряд і місцеві органи самоврядування. Уряди завжди створюються активною меншістю, що шукає влади, але ніколи – інертною більшістю, що шукає охорони та спокою. Якщо замість слова «уряд» поставити порядкуючу, організуючу, провідну силу взагалі, можна розширити це поняття не тільки на процес творення уряду, але й взагалі на процес організації всякого суспільства, групи людей як існуючого, тобто того, що має вираження в готових установах, так і ідеального, що є поки що громадською думкою, планом, що тільки хоче втілитися в яких-небудь організаційних формах. Ніколи пасивна юрба, але лише активна меншість є суспільнотворчою силою, чи-то будуть варяги, чи конкістадори, чи козаки, чи певний клас, що репрезентує націю, чи нація, що репрезентує союз кількох, чи купка підбурювачів – скрізь меншість. Роль цієї меншості величезна, особливо як повитухи нових ідей.

Суспільство спочатку впорядковується активними одиницями, які пізніше організуються в органи влади, що ведуть самостійне життя. Таким чином, спільнота релігійна втілюється в клірі, політична суспільність – в адміністрації і в армії, а військо, у свою чергу, – в офіцерському корпусі, будь-яка стала асоціація – у своєму комітеті, будь-яка політична партія – у своєму керівному апараті. Ці меншості є органами груп, що існують самі для себе. Там, де ці органи ще не сформовані, особисті елементи мають субстанціональне існування (лише там грає роль «народ»). Коли ж ці правлячі групи організуються, вони розпочинають власне існування, незалежне від членів групи. Ці органи, але ніколи народ, уособлюють ідеї і сили, які утримують групу в даному стані. Спільноти, що не змогли створити собі таких органів, таких самостійних меншостей, які стояли

б понад одиницями, втілюючи в собі стремління й завдання групи, закінчили катастрофою. Вони розкладалися й гинули, коли ці групи були сумою їх членів, коли єдність групи лишалася в безпосередній залежності від активності поодиноких членів. Навпаки, там, де такі органи витворювалися, група ставала організованою і рухливою. Коли для радикальних суспільно-політичних змін потрібна дія більшості, то вона грішить пасивністю і неорганізованістю. Цих труднощів не знає соціальний орган, створений меншістю для досягнення поставленої мети, і завдяки цьому відбувається збереження групи. Тому меншість є більшою дією, мобільною і спрямовує більшість. Взагалі, юрба ніколи не підноситься вище певного, досить низького інтелектуального рівня. Збирання людей зміцнює чуттєвість кожного з її членів, силу бажання, але не силу розуму. Коли група повинна діяти як єдине ціле, заміна маси особливим органом є неминучою. Якщо така заміна надзвичайно необхідна, але юрба ще не має свого провідного органу, то меншість, що здатна вести її, повинна завоювати тяжкою боротьбою вплив на масу. Позбавленість активної провідної меншості робить суспільство неконкурентоздатним у боротьбі з чужими силами. Правда, бувають випадки, коли орган групи починає трактувати себе як самоціль, більше дбає про власні кастові інтереси, а не інтереси групи, якої виразником повинен бути. Це випадки, коли органи не можуть виконати доручених або привласнених собі функцій. Тоді настає розклад суспільства (Польща перед поділами, Україна кінця XVIII століття, Російська імперія Миколи II). Але зве маси на арену боротьби знову ж таки меншість! Тому за будь-якого стану суспільства для його життєздатності, для розвитку та успішної оборони і будь-якого неминучою умовою є існування активної, відважної, прагненої влади меншості, носія великих ідей та найважливішого чинника історії.

«Творче насильство як «що», ініціативна меншість як «хто» – ось підстава всякого майже суспільного процесу, спосіб, яким перемагає нова ідея. Ці два моменти, як домагання практичної політики, є шостою підставою і складовою частиною всякої нової ідеї, що здобуває собі право на життя» [7, с. 191], – робить висновок Дмитро Донцов.

Висновки.

Чинний націоналізм Дмитра Донцова – це світогляд, що протиставляється правому і лівому провансальству, його вузьким ідеалам того чи іншого класу або провінції.

Мета чинного націоналізму Донцова – це безоглядне утвердження властивої кожній нації волі до життя й розвитку, плекання нової психології української нації як нації-володаря, а не нації-раба.

Коли Україна хоче вийти зі стану провінції, то повинна витворити в собі ту велику всеобійма-

ючу ідею, ідею панування духового, економічного і політичного. Без такої ідеї ми залишимося нацією уярмленою, провінцією, народом, що житиме роздвоєною душею, не в стані витворити спільної волі, народом без пафосу, сателітом сильніших, парією, верствою, навіть у себе вдома невеличким не лише політичним, але й духовим і соціальним. Такою ідеєю може стати в нас не космополітична, не соціальна, а лише тільки національна ідея, щоби дивилася в майбутнє і мала відвагу підкорити собі світ. Через те, що нація є вічна, що її воля не ідентична із сумою поодиноких воль, але є чимось самостійним; що її цілі досягаються цілими поколіннями, переростаючи цілі одиниць, родин, даного моменту. Через те, що несамодержавна нація не є нацією, ідея власновладства повинна бути над всіми іншими. Вона не повинна робити угод із жодними доктринами, що обмежують її неподільний вплив, ані в середині, ані на зовні, лише вона має надавати зміст національній волі. Це значить, що коли йдеться про самоутвердження нації, не повинні бути респектовані «федералістичні» забаганки національних меншин. Таке саме відношення, як до федералістичних, повинно бути й до всесвітніх космополітичних доктрин.

Національна воля є щось більше від суми одиначних воль, вона вище «волі народу», його часових потреб, завдань і обставин моменту. У прагненні нації до зростання грає роль не її чисельна сила в даний момент, ні географічне положення, а лише той суб'єктивний момент, що зветься волею до життя. Османська імперія в XIX столітті, сильна числом населення й традиціями, не змогла використати чудового географічного становища (на чотирьох морях) і впала. Маленька Англія наприкінці XVIII століття мала ледве половину чисельності населення Франції, але це не завадило їй розпочати й довести до переможного кінця смертельну боротьбу з потужною противницею. Польща Ягайлонів мала такі самі невігідні кордони з Москвою, як і за Катерини II, але в XVII столітті Польща була в Москві, а в кінці XVIII століття Москва – у Варшаві.

Національна ідея нації, що хоче жити, має відверто проголосити свій остаточний ідеал власновладства проти зовнішніх, як і проти внутрішніх сил, що сковують її енергію. Мета нації не обмежується завданнями дня, ні тим станом, який застало дане покоління. Нація дивиться в минуле, звідки в традиціях шукає свою відправну точку, і в майбутнє, яке повинна зробити щасливим для майбутніх поколінь. Така повинна бути наша національна ідея – всеобіймаюча, виключна, яскрава, якої гаслом є воля до влади над чужою ідеєю, над ворожим оточенням, над обставинами, над усім часовим і поодиноким. Лише така ідея виведе нас зі стану провінції, лише вона об'єднується з тим пафосом, без якого мертва будь-яка ідея.

«України, якої прагнемо, ще нема, але ми можемо створити її в нашій душі. Можемо й повинні опалити цю ідею вогнем фанатичного прив'язання, і тоді цей вогонь з'їсть у нас нашу рабську «соромливість» себе, що нищить нас, як соромливість своєї правди знищила французьку аристократію, як ідеологія «кающагося дворянина» знищила російську шляхту, а в цім вогні спопеліють і чужі ідоли» [7, с. 202], – пише Донцов.

«Фанатизм» і «примус», а не «ніжність», виконують основну функцію в суспільнім житті, і їх місце не може лишитися незайнятим. Не займемо ми – займе хто інший. Природа не зносить порожнечі» [7, с. 208].

Дмитро Іванович Донцов розуміє чинний націоналізм не як ту чи іншу програму, не як відповідь та завдання нинішнього дня – лише виключно, як світогляд. І як світогляд протиставляє своє поняття націоналізму націоналізмові XIX століття, націоналізмові упадку, або провансальству. До цього типового провансальства він зараховує дивну мішанину з кириломефодіївства й драгоманивщини, українофільства й народництва з їх крайніми течіями, марксизму й комунізму, з одного боку, «есерівства» і радикалізму – з другого, нарешті – з правих ідеологій, починаючи з Куліша і закінчуючи неомонархізмом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бедрій Ф. Світоглядно-ідейна біографія Дмитра Донцова до 1913 року / Ф. Бедрій // *Визвольний шлях*. – 1983. – Ч. 11-12. – С. 14–25.
2. Біблія. Українське Біблійне Товариство – 1993. – 296 с.
3. Генік С. 150 великих українців / С. Генік. – Івано-Франківськ : Лілея – НВ, 2001. – 300 с.
4. Грицак Я. Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX-XX століття / Я. Грицак. – 2 вид. – К. : Генеза, 2000. – 356 с.
5. Грицай О. Життя і діяльність Є. Коновальця до 1917 року / О. Грицай // *Євген Коновалець та його доба*. – Мюнхен, 1974. – С. 17–44.
6. Дашкевич Я. Дмитро Донцов, Євген Маланюк / Я. Дашкевич // *Україна: наука і культура*. Вип. 3. – К., 1999. – С. 286–288.
7. Донцов Д. Туга за героїчним: Постаті та ідеї літературної України / Д. Донцов. – Київ : Веселка, 2003. – 101 с.
8. Донцов Д. Націоналізм / Д. Донцов. – Вінниця : ДП «ДКФ», 2006. – 236 с.
9. Донцов Д. Правда прадідів великих / Д. Донцов. – Київ : Українська Видавнича Спілка, 2004. – 104 с.
10. Донцов Д. Рік 1918 / Д. Донцов. – Київ : Темпора, 2002. – 208 с.
11. Донцов Д. Де шукати наших історичних традицій: Дух нашої давнини / Д. Донцов. – Київ : МАУП, 2005. – 568 с. (Б-ка українознавства; Вип. 4).
12. Дорошенко Д. Нарис історії України / Д. Дорошенко. – Львів : Світ, 1991. – 576 с.
13. Квіт С. Дмитро Донцов. Ідеологічний портрет: Монографія. – К. : ВЦ «Київський університет», 2000. – С. 78–115.
14. Ленкавський С. Український націоналізм: Твори / С. Ленкавський ; За ред.: О. Сича. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2003. – Т. 2. – 524 с.
15. Маланюк Є. Дмитро Донцов / Є. Маланюк // *Маланюк Є. Книга спостережень*. – К., 1997. – 427 с.
16. Сосновський М. Дмитро Донцов. Політичний портрет М. Сосновський. – Нью-Йорк-Торонто, 1974. – 419 с.
17. Сварник Г. Листи Олега Ольжича до Дмитра Донцова Г. Сварник // *Українські проблеми*. – 1994. – Ч. 4-5. – С. 134.
18. Сварник Г. Дмитро Донцов як редактор «Літературно-Наукового Вістника» (1922–1932) і «Вістника» (1933–1939) у Львові / Г. Сварник // *Українська періодика: історія і сучасність: Матеріали другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції*. – Львів, 1994. – С. 155.
19. Сварник Г. Редакторська та видавнича діяльність Дмитра Донцова львівського періоду (1922–1939) / Г. Сварник // *Україна в минулому*. – Київ; Львів, 1996. – Вип. 9. – С. 162.
20. Сварник Г. До ідейної біографії Дмитра Донцова / Г. Сварник // *Українські проблеми*, 1997. – № 1. – С. 146.
21. Харахаш Б. Ідея нації у творчості Дмитра Донцова / Б. Харахаш // *Українські проблеми*. – № 1. – 1998. – С. 128–140.